

Марко М. Вујић¹
Универзитет у Београду, Факултет политичких наука
Београд (Србија)

502.131.1(100)"/198/..."
Оригинални научни рад
Примљен 14/09/2022
Измењен 13/11/2022
Прихваћен 14/11/2022
doi: [10.5937/socpreg56-40157](https://doi.org/10.5937/socpreg56-40157)

ТРИ ДЕЦЕНИЈЕ ОДРЖИВОГ РАЗВОЈА – НАСТАНАК, ДОМИНАЦИЈА, СЛАБОСТИ И ПЕРСПЕКТИВА²

Сажетак: Рад за циљ има критичко проматрање тродеценијског концепта одрживог развоја на неколико нивоа, те је у складу са тим подељен у три целине. Прва је посвећена специфичностима настанка овог појма у иницијалном периоду 1983–1992. и првом развојном периоду 1992–2000. године. Посебан акценат је на теоријској дистинкцији и доминацији концепта одрживог развоја у односу на до тада егзистирајуће форме попут еколошке модернизације. Други део рада наставља идентификацију развојних фаза у распону Миленијумских циљева 2000–2015. са централним критичким фокусом на оствареним резултатима. Трећа целина рада обухвата актуелну фазу Циљева одрживог развоја (SDG) предвиђених за период 2015–2030, и посебно указује на квантитативне мањкавости и неконзистентности у методологији евалуације, као и мерења испуњености самих циљева. Аналитичка апаратура квалитативним и квантитативним методом указује на хронично мањкав сет инструмената одрживог развоја којима се еколошка компонента као прва међу једнакима дерогира на ниво најмањег значаја, што је у супротности са оснивачким принципима овог концепта.

Кључне речи: екологија, Уједињене нације, одрживи развој, Циљеви одрживог развоја

УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

Одрживи развој, конципиран, формализован и пласиран на Конференцији УН у Рио де Жанеиру 1992. године, данас, почетком треће деценије XXI века представља, макар терминолошки, једини прихватљиви развој не само одговорних националних

---

¹ marko.vujic@fpn.bg.ac.rs

² У раду су коришћени делови истраживања спроведени за потребе сопствене (непубликоване) докторске дисертације: Марко М. Вујић, *Позиција животињне средине у социјо-политичким формама развоја зајадне цивилизације*, одбрањене 14. 7. 2022. на Факултету политичких наука Универзитета у Београду.

држава, већ и њихових нижих организационих нивоа – општина, округа, градова, покрајина. Термин „одрживо” постао је део нужне политичке коректности, обзирности према ономе што се дефинише као економски, инфраструктурни и сваки други прогрес који бар делом има утицај на животну средину и/или друштво. Као такав, овај префикс представља „кишобран” појам, експлоатисан у свим развојним формама које се дефинишу као одговорне. Незамисливо је пласирати иновацију, пројекат или платформу а да није усклађена са принципима одрживог развоја. Управо из овог разлога наставак рада понудиће својеврсну експликацију и позиционирање одрживог развоја као концепта, на оном нивоу учинковитости који је произвео као јасна социо-еколошко-економска форма у свом 30-годишњем постојању. Такође, посебан фокус је на мањкавостима у евалуацији резултата, односно дерогирању еколошке димензије одрживог развоја.

ФАЗЕ РАЗВОЈА СА АКЦЕНТОМ НА ИНИЦИЈАЛНИ ПЕРИОД И ТЕОРИЈСКИ ОКВИР

Ради систематичне кретње кроз целокупни аналитички процес, унутар три деценије концепта одрживог развоја можемо релативно јасно структурално и хронолошки идентификовати три фазе развоја и једна предфазу:

- Предфаза (1983–1992) представља период артикулације потребе да се формира концепт који ће интегрисати економски, еколошки и друштвени сектор на синхронизован и комплементаран начин.
- (1992–2000) Фаза обзнане одрживог развоја на Конференцији УН у Рио де Жанеиру и систематизације захтева који би јасно чинили агенду овог концепта.
- (2000–2015) Фаза конкретних задатака унутар Миленијумских циљева представљених у Миленијумској декларацији УН 2000. године.
- (2015–2030) Актуелна фаза Циљева одрживог развоја са роком реализације до 2030. године.

Пре саме институционализације одрживог развоја 1992. године, његово прво помињање датира девет година раније, односно 1983. године када је Генерална скупштина Уједињених нација формирала Светску комисију за животну средину и развој (World Commission on Environment and Development – WCED). Она је „истраживала узроке деградације животне средине, покушавајући да разуме међусобне везе између друштвене правичности, економског раста и еколошких проблема, те је развила политичка решења која интегришу све три области” (Britannica, 2021)³. На тај начин и формализовано, *економска, друштвена/социјална и еколошка* димензија су постале три непромењива стуба концепта одрживости.⁴ Руководилац поменутог тела била је

³ <https://www.britannica.com/topic/Brundtland-Report> (приступ: 7. 7. 2021)

⁴ Од 2010. године приметне су аспирације одређених кругова у УН да се инкорпорира као четврта пиларна област – култура. Конкретно, на Светском конгресу UCLG-а 2010. године публикован је документ који ово поље интегрише у срж концепта одрживог развоја. Међутим, концепт и даље егзистира превасходно на три оснивачка поља – економији, екологији и друштву (Vujić, 2022, стр. 259).

Гро Харлем Брунтланд, тадашња премијерка Норвешке, по којој је комисија добила своје имена незванично име, али је остала забележена као Брунтланд комисија. После вишегодишњег напора да се изради јединствен концепт решавања друштвено-економско-еколошких проблема, Брунтланд комисија је 1987. године објавила тада значајан и данас јако утицајан извештај под називом „Наша заједничка будућност” (Our Common Future), који ће остати упамћен као документ у ком је први пут наведен и дефинисан појам „одрживи развој” (Elliot, 2006, str. 7).

Произилазећи из тог извештаја, одрживи развој се најлакше може објаснити као онај „развој који задовољава потребе садашњих генерација без угрожавања могућности будућих да задовоље своје сопствене потребе” (WCED, 1987, str. 41). Ипак, уколико постоји аспирација да се представи шира, садржајнија и целовитија дефиниција, требало би поћи од конструкта да се под одрживим развојем сматра „онај развој који омогућава унапређивање техничко-технолошке основе рада, пораст друштвеног богатства и благостања људи уз истовремено очување животне средине за опстанак садашњих и будућих генерација” (Marković, 2015, str. 466). Настао на три стуба – еколошком, економском, друштвеном – „одрживи развој може се различито дефинисати у оквиру економских наука, културологије, социологије, политикологије, социјалне политике, па и социјалне екологије. Ипак, будући да то ствара одређену теоријску конфузију, при дефинисању одрживог развоја настојало се да се избегну појединачности и специфичности сваког од ових посебних развоја” (Nadić, 2012, str. 166). Сходно томе, прва наведена дефиниција, иако симплификована, најсуштаствене је сликава базичну идеју овог концепта.

Главни догађај који је идеју одрживог развоја етаблирао као доминантну визију планетарног опстанка и будућности била је Конференција Уједињених нација о животној средини и одрживом развоју, одржана у Рио де Жанеиру јуна 1992. године (UN, 2021). До тог момента, то је био најзначајнији глобални самит посвећен заштити животне средине. Конференција, неформалног назива „Самит о Земљи”, имала је апсолутно вишедимензионални, пионирски карактер. Конкретно, током њеног одржавања, поред осталих, усвојена су два значајна документа: „Декларација УН о животној средини и одрживом развоју која је садржала 27 основних принципа заштите животне средине, а које би у своја национална законодавства требало да укључе и примене државе чланице” и *Агенда 21* – глобални акциони план одрживог развоја за 21. век (Milenković, 2006, str. 32–33).

Оба документа, од круцијалног значаја за позиционирање идеје одрживог развоја као будуће матрице просперитета са зеленим ликом, већ у старту су показала мањкавости које ће овај концепт пратити до данас. „Наиме, сам појам ’развој’ у себи је инкорпорирао јасну тенденцију лидера свих земаља света са самита у Рију, да се привредни и економски раст не напушта, те да пораст националних и глобалног БДП-а остаје неповредиви циљ ком се стреми. Префикс ’одрживо’ представља зеленији, социјално одговорнији, односно само корективни начин унутар већ постојеће економско привредне матрице неолибералног поретка” (Vujić, 2022, str. 260). Други аспект поменуте мањкавости, који даље нећемо елаборирати будући да је у небројеним радовима навођен, јесте необавезност примене највећег броја препорука из ширег корпуса одрживог развоја, па и његових конкретнијих форми – стратегија.

Но, пре него се посветимо анализи и критици актуелног момента овог концепта, навешћемо специфичности осталих фаза одрживог развоја.

На теоријском нивоу, средину 1990-их обележила је и борба два енвајронменталистичка егзекутивна модела у којима се одрживи развој супротставио већ постојећем моделу еколошке модернизације, која је свој развој пролазила још средином протекле деценије. Међутим, брзо је шира матрица одрживог развоја „прогутала” еколошку модернизацију и свела је, по мишљењу многих аутора, на своју извршну форму. Бловџерс истиче да је преклапање еколошке модернизације и одрживог развоја на концептуалном нивоу недвосмислено, али да је истовремено, у најбољем случају, еколошка модернизација врло „слаб” израз концепта одрживог развоја (Blowers, 1998, str. 245–246). Лангел не полази од идеје поистовећивања ова два концепта, већ један претпоставља другом, заступајући став да „еколошку модернизацију треба посматрати као неопходан, али не и довољан услов за остварење одрживог развоја” (Langhelle, 2000, str. 318). Дризек, на имплементацијском нивоу, еколошку модернизацију види као погоднију у односу на одрживи развој, посебно у развијеним земљама. Наиме, он истиче да је еколошка модернизација „привлачнији концепт креаторима политика и становницима просперитетних индустријализованих земаља, који су суочени са мање тешких изазова”, мислећи при томе на мање економских и друштвених потешкоћа (Dryzek, 2005, str. 172–173). Такође значајно, на студији случаја Краљевине Шведске у компаративној анализи ове две форме, Фуџ и Ров, блиско Лангелу, закључују да је оквир еколошке модернизације тај који ће довести управо до одрживог развоја (Fudge & Janet Rowe, 2001). Емеритус професорка Универзитета у Кардифу Сузан Бејкер у свом критичком раду према запостављености еколошке модернизације истиче да се Европска унија јасно и декларативно изјаснила да је посвећена циљевима одрживог развоја (SDG), остављајући еколошкој модернизацији позицију само симболичне политике (Baker, 2007, str. 297–300). Закључно, Диас, Сејксас и Лобнер такође истичу све чешћу перцепцију еколошке модернизације у свом практичном „слабом” облику, као механизам доминантнијег концепта одрживог развоја унутар политике ЕУ (Dias, Seixas & Lobner, 2020, str. 274). Несумњиво, одрживи развој је себе не само практично већ, како видимо, и теоријски позиционирао као централну развојну структуру од средине 1990-их до данас.

У периоду од Конференције у Рију 1992. до данас фактички није пласиран ниједан план, стратегија, уопште документ међународних институција који није базиран на принципима одрживог развоја или бар усаглашен с њима. Први релативно јасно конфигурисани скуп циљева одрживог развоја датира из 1996. године и био је резултат извештаја ОЕЦД под називом *Обликовање XXI века* (Shaping the 21st Century). Циљеви су названи „Међународни развојни циљеви и представљају суштински имплементацију одрживог развоја унутар три иницијалне зоне: „економског благостања; социјалног развоја; еколошке одрживости” (OECD, 1996a, str. 7–8). Сам увид у поменути извештај указује на јасно ослањање УН-а на одрживи развој унутар секторских интервенција: „У сфери екологије потребна је тренутна имплементација националних стратегија за одрживи развој у свим земљама до 2005. године, како би се осигурало да се тренутни трендови у губитку ресурса животне средине ефективно преокрену и на глобалном и на националном нивоу до 2015. године” (OECD, 1996a, str. 2).

ОДРЖИВИ РАЗВОЈ У 21. ВЕКУ (2000–2015) – МИЛЕНИЈУМСКИ ЦИЉЕВИ И СЛАБОСТИ ЕВАЛУАЦИЈЕ

Поменути међународни развојни циљеви представљали су само увод у оно што су Уједињене нације у својој даљој разради одрживог развоја формулисале. На Миленијумском самиту у Њујорку, 2000. године, наступила је друга фаза развоја концепта одрживог развоја. Конкретно, тада су у оквиру Миленијумске декларације представљени тзв. *Миленијумски циљеви развоја*, подељени у 8 области у којима се жели интервенисати (Vujić, 2022, str. 262):

1. Искорењивање екстремног сиромаштва и глади
2. Постизање универзалног основног образовања
3. Промовисање једнакости полова
4. Смањење смртности код деце
5. Побољшање здравља мајки
6. Борба против ХИВ/сиде, маларије и других обољења
7. Обезбеђење одрживости животне средине
8. Стварање глобалног партнерства за развој (UN, 2000, str. 1)

Међународни консензус око циљева био је апсолутан, подржани су потписима 189 земаља света, а њихова потпуна имплементација датирана на 2015. годину, након које је пласиран нови сет циљева УН-а – SDG. Међутим, пре неголи пређемо на анализу актуелних циљева међународне заједнице унутар концепта одрживог развоја, осврнућемо се на неколико парадигматичних мањкавости и слабости Миленијумских циљева.

Другим речима, за овај део рада од изузетног значаја је истаћи асиметрију саме *Миленијумске декларације*, тј. сектора IV „Заштита наше заједничке животне средине”, у односу на конкретне миленијумске циљеве, и сектора VII „Обезбеђење одрживости животне средине”. Детаљном анализом може се установити да акциони документ, односно сами циљеви нису инкорпорирали највећи део онога што се у еколошком поглављу декларације налази. Декларација је обухватала у поменутом сектору интенције попут осигуравања реализације Кјото протокола, заштиту и проширење глобалног шумског фонда, смањене процеса дезертификације и суша, као и смањење емисија из групе гасова стаклене баште (General Assembly of the UN, 2000, str. 6). С друге стране, у самом документу о циљевима који се желе достићи нема оваквих тенденција, посебно не у процентима планиране ефикасности, попут оних унутар других сектора. Овоме додатно доприноси и званични извештај УН (UN, 2015, str. 8) о реализацији циљева из 2015. године, који указује да се пет од седам резултата који су достигнути из области животне средине тичу само воде и канализације. Свакако прескроман и преузак учинак у односу на широко таргетиране еколошке области из саме Декларације (Vujić, 2022, str. 264).

Уједно, унутар осталих области, досегнути резултати попут онога из сектора I, да се број људи који живе са мање од 1,25 долара дневно преполови, пре свега су заслуга НР Кине, која, парадоксално, није ни примењивала ове циљеве.⁵ Сходно томе, упитно је да ли се и тај циљ може сматрати реално и легитимно реализованим миленијумским циљем.

⁵ <https://www.economist.com/international/2013/09/21/growth-or-safety-net> приступ (27.9.2022)

Методологија мерења појединих „реализованих” циљева такође је била спорна, посебно оних из сектора VI, јер је општи став након великог броја студија, попут Атаранове, да су подаци прикупљани из земаља које су најпогођеније маларијом, ХИВ-ом, туберкулозом, земаља чији здравствено-информациони системи нису поуздани (Vujić, 2022). Атаран у својој студији истиче да „чак ни најосновнији животни показатељи, попут рођених и умрлих, нису директно регистровани у најсиромашнијим земљама. Унутар ове деценије само једна афричка држава (Маурицијус) бележи такве податке према стандардима УН-а” (Attaran, 2005, str. 955). Атаран потом закључује: „Без поузданих система елементарног праћења, чак и постојања регистра рођених или умрлих, наравно да подаци о медицинским околностима рађања или смрти – јесу непоуздани” (Attaran, 2005, str. 955–966).

Поменуте формално достигнуте миленијумске циљеве карактерише и њихова очита неравномерна територијална ефикасност. Пример удела Кине у смањењу сиромаштва, која није ни користила ове циљеве, само је један упечатљив податак, док мноштво других доприноси овом подозрењу, попут чињенице да је сиромаштво повећано како у подсахарској тако и у северној Африци.

Тakoђе, значајна и обимна студија о достизању миленијумских циљева Јемена и Индије, установила је да:

„Обе земље морају уложити више напора како би досегле бољи и одрживи ниво развоја (...) С обзиром на три главне димензије одрживог развоја, у економској димензији примећује се да Јемен и Индија још увек пате од сиромаштва и да им очајнички требају ефикасне политике за његово искорењивање или барем смањење екстремног сиромаштва. Штавише, обе земље и даље имају критичне друштвене и еколошке проблеме” (Mohammed, Al-Sharafi & Nishikant, 2019, str. 117–121).

Додатно, ова студија указује на чињеницу да је у скоро 80% миленијумских циљева доживљен неуспех на нивоу Јемена и Индије.

Финално, подаци које закључни извештај УН-а о Миленијумским циљевима не публикује јесу да се у земљама погођеним сукобима проценат деце изван формалних институција образовања – школа повећао са 30% у 1999. години на чак 36% у 2012. години (Gribbs, 2015). Оно што је за конкретни еколошки дискурс још значајније, глобална емисија CO₂ је у периоду спровођења Миленијумских циљева са индекса 25 из 2000. године порасла за безмало 50% , односно на индекс 35.5 завршне 2015. године.

Како је наглашено 2015. године, након миленијумских циљева одрживости, а у сусрет COP21, као својеврсна увертира за „кључни” климатски самит у Паризу, у Њујорку је септембра те године одржан Самит УН-а о одрживом развоју. Генерална скупштина УН је тада усвојила Агенду одрживог развоја за период до 2030. године, која представља актуелну „мапу пута” ка трансформативној будућности. Овај документ, којим је и обележена 70-годишњица од оснивања Уједињених нација, интегрисао је многе поменуте документе, попут *Рио декларације* о одрживом развоју, *Агенде 21*, али и даљу разраду Миленијумских циљева из периода 2000–2015. У представљању SDG, Уједињене нације и њихова специјализована агенција за развој – UNDP у најкраћем су обзаниле следеће: „Ових 17 циљева (SDG) заснивају се на успеху миленијумских циљева развоја, али обухватају и нове приоритетне области као што су климатске промене” (UNDP, 2021).

Конкретно, документ садржи 17 дефинисаних циљева и интегрише све три пиларне димензије одрживог развоја: заштиту животне средине, економски раст и социјалну инклузију. Појединачни конкретни циљеви су:

„1) Свет без сиромаштва; 2) Свет без глади; 3) Добро здравље; 4) Квалитетно образовање; 5) Родна равноправност; 6) Чиста вода и санитарни услови; 7) Доступна и обновљива енергија; 8) Достојанствен рад и економски раст; 9) Индустрија, иновације и инфраструктура; 10) Смањење неједнакости; 11) Одрживи градови и заједнице; 12) Одговорна потрошња и производња; 13) Акција за климу; 14) Живот под водом; 15) Живот на земљи; 16) Мир, правда и снажне институције; и 17) Партнерством до циља” (General Assembly of the UN, 2015, str. 14).

Јасно се примећује да су циљеви од 11 до 15 еколошки сектори у имплементацији најновије верзије одрживог развоја.

Иако не директно, Уједињене Нације су имплицитно признале мањкавост методологије, израде и прикупљања података у вези са напретком по сваком циљу понаособ из периода претходних Миленијумских циљева (2000–2015). У складу с тим и тежњом да се кредибилитет учинка SDG не нарушава од стране независних експерата, 2017. године објавиле су *Резолуцију* која прецизира аспекте и методологију прикупљања и евалуације података (IAEG-SDGs). Оно што самим прегледом документа већ оставља простор за потенцијалну критику је неконзистентност датума реализације самих секторских и подсекторских циљева. Неки су адресирани на близак период од 5 година, а неки на 2030. годину, што само по себи не би било проблематично да велики број циљева уопште нема конкретну годину имплементације, као ни годину достизања циља (Vujić, 2022, str. 265).

Додатно, незанемарљив број аутора је става да је концепт прескроман у односу на чињеницу да је централна претња опстанку човечанства и највећа глобална еколошка криза – климатске промене – садржана непосредно само у једном циљу (број 13. *Акција за климу*).

АКТУЕЛНИ ПРЕСЕК И МЕТОДОЛОГИЈА МЕРЕЊА РЕЗУЛТАТА ЦИЉЕВА ОДРЖИВОГ РАЗВОЈА (SDG)

Несумњиво један од најзначајнијих савремених ауторитета светске економије, али истовремено и један од највећих заговорника одрживог развоја, Џефри Сакс, конципирао је методолошки оквир према ком се рангирају све земље света у односу на досезање 17 циљева одрживог развоја. На скали која се креће од 1 до 100 релативно очекивано се налази Финска са индексом 86.5, на 15. месту је Словенија са 79.9, Хрватска је 23. са 78.8, док је Србија на 35. месту са индексом 75.9. Међу првих 60, од 163 земље света у којима се врши мерење, налазе се Босна и Херцеговина, као и Северна Македонија.⁶

Ово, с једне стране, може указати на неочекивану посвећеност земаља бивше Југославије остварењу циљева одрживог развоја, али то се чини мало вероватним.

⁶ <https://dashboards.sdindex.org/rankings> (приступ: 15. 9. 2022)

Оно што је реалније је да еколошки индикатори очито не заузимају значајан простор, односно вредност у укупном индексу, будући да управо Србија, БиХ и Северна Македонија емитују само из својих термоелектрана концентрацију SO₂ (сумпор-диоксида) 2,5 пута већу него све државе ЕУ заједно.⁷ Највећи удео је Републике Србије, чија емисија је сразмерна свим земљама ЕУ укупно, али се упркос томе, према тренутном индексу усклађености циљева одрживог развоја, Србија налази на поменутом 35. месту, што је обрнуто пропорционално њеној еколошкој одговорности.⁸

Како бисмо избегли утисак аутошовинизма у указивању на недоследности евалуације Циљева одрживог развоја, указаћемо на још еклатантније примере диспропорције угрожавања животне средине са испуњењем самих циљева. Довољно је навести Републику Пољску, која је навећи емитер загађујућих честица из енергетског система од свих земаља ЕУ, али се упркос томе са индексом 80.5 налази на 12. месту најодговорнијих земаља планете када је реч о испуњењу циљева одрживог развоја.

Даље, како бисмо указали на хроничну слабост методологије мерења у досезању циљева одрживог развоја, извешћемо још један доказни поступак. Наиме, једна од најрелевантнијих метода за утврђивање еколошке инвазивности неке државе на планетарном нивоу је одређивање индекса њеног еколошког отиска (стопе). Еколошки отисак, поједностављено, заснива се на коришћењу природних ресурса целе планете по глави становника једне државе, а целовита слика се добија у корелацији са биокапацитетом те земље.⁹

Према поменутом индексу испуњења Циљева одрживог развоја, средином 2022. године међу седам најодговорнијих земаља налазе се Немачка и Швајцарска, што без дубље аналитике не изазива сумњу у позиције. Међутим, уколико наведемо податке да се према свим релевантним телима за мерење еколошког отиска обе државе налазе међу најинвазивнијим, онда се додатно потврђује хипотеза о очитој ирелевантности еколошких параметара у укупном индексу одрживог развоја.

Прецизно, према доступним подацима, еколошки отисак Немачке по глави становника креће се од 4.7¹⁰ до 5.3¹¹ (gha), а биокапацитет од 1.5 до 2.2 (gha). У преводу,

⁷ <https://balkangreenenergynews.com/rs/termoelektrane-na-zapadnom-balkanu-emituju-25-puta-vise-sumpor-dioksida-nego-one-u-eu/> (приступ: 2.9.2022)

⁸ Према извештајима СЗО (Светске здравствене организације), у Србији годишње премине преко 6.000 људи од последица загађеног ваздуха. <https://www.politika.rs/sr/clanak/444090/Godisnje-6-000-ljudi-umre-od-zagadenja-vazduha> приступ (3. 6. 2022)

⁹ „Биокапацитет подразумева биолошки продуктивне површине потребне за усеве, пашњаке, насељена подручја, риболовна и шумска подручја. Овде се такође подразумева површина шуме која је потребна како би се апсорбовале емисије угљен-диоксида које океан није апсорбовао. Биокапацитет и еколошки отисак су изражени заједничком јединицом која се назива глобални хектар (gha) – површина изражена у хектарима потребна да би се задовољиле животне потребе сваког појединца.” <https://nationalgeographic.rs/istorija-i-kultura/arheologija/a17244/znete-li-staje-ekoloski-otisak.html> (приступ: 13. 6. 2022)

¹⁰ <https://data.footprintnetwork.org/#/countryTrends?cn=5001&type=BCpc,EFCpc> (приступ: 15. 6. 2022)

¹¹ <https://worldpopulationreview.com/country-rankings/ecological-footprint-by-country> (приступ: 15. 5. 2022)

СР Немачка по глави становника користи 2,5 до 3 пута више природних ресурса него што је њен сопствени капацитет као државе.

Пример неспорно еколошки узорног ђака, Швајцарске, такође поткрепљује наведено; измерени биокапацитет ове алпске државе је у распону од 1.0¹² до 1.02¹³ (gha), док јој је инвазивност еколошког отисака 4 до 5 пута већа, односно креће се од 4.35¹⁴ до 4.47¹⁵ (gha).

Најзад, значајно је истаћи пример Белгије. Према наведеној најреспектабилнијој скали испуњавања, SDG-s Белгија заузима високо место упркос еколошком отиску по глави становника који је у распону од 6.6¹⁶ до 7.4¹⁷ (gha), док њен биокапацитет износи од 0.8 до 1.2 (gha) по глави становника. У преводу још драстичније него Немачка и Швајцарска, потрошња светских природних ресурса по глави становника Белгије је до 7 пута већа него што је природни капацитет (биокапацитет) ове државе.

У наставку ове целине рада, као допринос указивању на слабости SDG, представићемо тренутни аналитички пресек свих еколошких циљева унутар SDG, од циља број 11 до циља 15.

Циљ 11. Одрживи градови и заједнице

Индикатор 11.1 (до 2030. осигурати да сви имају приступ адекватном, безбедном и приступачном становању и основним услугама, унапредити дивља насеља) за сада остаје далеко од свог испуњења будући да је између 2014. и 2018. године удео урбаног становништва који живи у дивљим насељима широм света порастао са 23 на 24 одсто, што ће рећи да сада има више од милијарду становника дивљих насеља (UN, 2021, str. 48). Дакле, уместо да се унапређују односно да се побољшавају инфраструктурни, санитарни и здравствени услови живљења у њима и да се, на крају крајева, таква насеља смањују, она се, насупротив томе, све више шире и све више људи живи у њима.

Даље, актуелна пандемија коронавируса такође је утицала на повећање броја становника у дивљим насељима и тај број ће, уколико не буде предузета свеобухватна акција на свим нивоима, наставити да расте у најразвијенијим земљама (UN, 2021, str. 48–49). Све у свему, градови су током пандемије били епицентри заразе, што је до краја оголило њихову неспремност за хватање у коштац са оваквим и сличним непогодама, што довољно сликовито говори о томе колико су градови и људска насеља далеко од тога да буду безбедни, отпорни и одрживи.

¹² <https://data.footprintnetwork.org/#/countryTrends?type=BCpc,EFCpc&cn=211> (приступ: 15. 5. 2022)

¹³ <https://worldpopulationreview.com/country-rankings/ecological-footprint-by-country> (приступ: 15. 5. 2022)

¹⁴ <https://data.footprintnetwork.org/#/countryTrends?type=BCpc,EFCpc&cn=211> (приступ: 15. 5. 2022)

¹⁵ <https://worldpopulationreview.com/country-rankings/ecological-footprint-by-country> (приступ: 15. 5. 2022)

¹⁶ <https://data.footprintnetwork.org/#/countryTrends?cn=5001&type=BCpc,EFCpc> (приступ: 17. 5. 2022)

¹⁷ <https://worldpopulationreview.com/country-rankings/ecological-footprint-by-country> (приступ: 17. 5. 2022)

Циљ 12. Одговорна потрошња и производња

Три податка ће довољно сликовито показати учинковитост циља 12. Наиме, око 14 одсто укупно произведене хране на свету се изгуби дуж ланца снабдевања пре нивоа малопродаје; широм света се сваког минута пазари милион пластичних флашица за пиће; глобални материјални отисак повећао се за 70 одсто између 2000. и 2017 (UN, 2021, стр. 50). Три наглашена податка показују колико је свет далеко од достизања овог циља, будући да је наведено све само не одговорна потрошња и производња. Такође, ако томе додамо податак да је свет 2019. године произвео 53,6 милиона метричких тона електронског отпада, што је повећање од више од 20 одсто у односу на 2014, онда слика постаје много јаснија. То конкретно значи да је свака особа одговорна за производњу око 7,3 килограма отпада у 2019. години, од чега је на еколошки одржив начин третирано свега 1,7 килограма тог отпада. Очекује се да ће тај тренд производње отпада наставити да расте – годишње за 0,16 килограма, да би достигао ниво од девет килограма по глави становника 2030. године (UN, 2021, стр. 51). То никако нису одрживи обрасци потрошње и производње којима се стреми.

Циљ 13. Акција за климу

Током пандемијске 2020. године концентрације гасова са ефектом стаклене баште наставиле су да расту, а поменута година била је једна од три најтоплије године у историји, са глобалном просечном температуром вишом за око 1,2 степени Целзијуса у односу на ниво из периода од 1850. до 1900. године. Самим тим, свет је остао потпуно ван колосека када је у питању испуњавање циљева Париског споразума из 2015. године. Иако је те године дошло до знатних смањења људских активности услед масовних затварања, па самим тим и до смањења емисија штетних гасова, већ до децембра исте године емисије су поново достигле уобичајен ниво, а забележено је чак и повећање за два одсто у односу на исти месец 2019. године (UN, 2021, стр. 52).

Дакле, трендови су такви да ће емисије CO₂ и других гасова са ефектом стаклене баште наставити да расту у будућности уколико се не предузму радикалне мере ка остваривању карбонске неутралности. У датом тренутку, поготово у светлу текуће енергетске кризе, када се увидело колико је свет рањив без основних енергената фосилне природе, јасно је да ће такав правац бити тешко заузети у некој догледној будућности. Просто, још увек нема адекватне и довољно ефикасне алтернативе фосилним горивима која би могла да осигура енергетску стабилност државама.

Како се наводи у извештају о остварењу циљева одрживог развоја из 2021. године, „без обзира на глобалну пандемију, земље унапређују климатску акцију, са фокусом на прилагођавање” (UN, 2021, стр. 53). Тако се наводи да земље подносе своје национално одређене доприносе, који представљају централни део Париског споразума а који су ништа друго до планови борбе сваке појединачне државе против климатских промена и обзнана националних планова адаптације на климатске промене. То можда и јесте тачно, та документа се подносе Секретаријату UNFCCC-а, али је процес њиховог спровођења у дело и остваривања у реалном времену јако спор и неефикасан.

Такође, у поменутом извештају се наводи да финансијска средства која развијене земље обезбеђују земљама у развоју у сврху борбе против климатских промена настављају да расту. Међутим, један од главних циљева Париског споразума и важан индикатор циља бр. 13, да се обезбеди укупно 100 милијарди долара годишње до 2020. године, није испуњен.

Циљ 14. Животић под водом

Све веће емисије CO₂, које расту из године у годину, подстичу загревање океана, доприносе његовој ацидификацији и деоксигенацији и тако угрожавају морске екосистеме и људе који економски зависе од њих. Сама та емпиријски и научно потврђена чињеница у супротности је са прва три индикатора, поготово ако у обзир узмемо никад веће загађење светског мора пластичним и другим отпадом. Нити је ацидификација смањена, нити је спречено или значајно смањено загађивање мора, нити су обалски и морски екосистеми заштићени. Напротив, дешава се све супротно од тога. Затим, како се наводи, „прекомерни риболов исцрпљује рибље фондове, од којих је трећина већ прекомерно изловљена” (UN, 2021, str. 54). То је у директној колизији са четвртим индикатором који би требало до 2020. да делотворно регулише експлоатацију рибе и оконча прекомерни риболов... Ни пети индикатор (до 2020. очувати најмање 10 одсто обалских и морских области) није испуњен до краја. Заштићено је 7,74 одсто подручја (UN, 2021, str. 54).

Циљ 15. Животић на земљи

У питању је циљ на чије се испуњење унапред није озбиљно рачунало због његове сложености и задатака који су били исувише амбициозни за време у којем живимо.

Наредне две реченице из горепоменутог извештаја довољно сликовито говоре о размерама неуспеха постизања овог циља: „Људске активности узрокују опадање биодиверзитета брже него у било ком другом тренутку у људској историји. Свет није испунио своје циљеве за 2020. да заустави губитак биодиверзитета” (UN, 2021, str. 56). Тако смо дошли у ситуацију да се више од једне четвртине врста процењених за Црвену листу Међународне уније за заштиту природе (IUCN) налази у опасности од изумирања (UN, 2021, str. 56). Једнако драматични су и подаци о губитку шума на глобалном нивоу – удео шумских површина пао је са 31,9 одсто укупне светске површине у 2000. на 31,2 одсто у 2020. години, што ће рећи да је то нето губитак од скоро 100 милиона хектара (UN, 2021, str. 57).

Узевши у обзир све индикаторе овог циља, можемо рећи да он готово у целости није успео да буде остварен до 2020, као што неће бити остварен ни до 2030. године. У реалности се дешава готово све супротно од замишљеног, а наведени подаци (чије се манифестације могу видети и голим оком) довољно говоре у прилог томе.

ЗАВРШНА РАЗМАТРАЊА

Из свега наведеног, несумњиво је да ће, по свођењу финалних резултата актуелне SDG фазе одрживог развоја 2030. године (финална година за њихову реализацију), уследити велики број полемика, оспоравања, те извесно још већи број критика него на рачун претходног сета – Миленијумских развојних циљева. Превасходно, критике се већ односе на фаворизовање развијених земаља у остваривању овог индекса, приказујући их као „узорне ђаке”. Ипак, ти узорни ђаци имају вишедеценијску увежбану праксу извоза своје прљаве технологије у мање развијене земље, чиме доприносе слици одговорности унутар својих граница, али исто тако одмажу земаљама (увозницама) да сопствени развој преоријентишу ка одрживости. Ово је посебно значајно када се у обзир узме да је у материјалној немаштини тих земаља економски моменат приоритетан, те да представља примарни мотив прихватања таквих технологија (Vujić, 2022, str. 266).

Као додатни ниво слабости уочен је и представљен још шири проблем унутар еколошке димензије последње етапе одрживог развоја. Наиме, на примеру земаља југоистока Европе јасно је уочљиво да се еколошки аспект одрживог развоја не валоризује довољно високим индексима, чак ни у државама које своје штетне емисије готово и не контролишу.

Поред наведених приказа, у закључној фази указаћемо да поменуте слабости можемо детектовати и унутар саме евалуативне структуре Циљева одрживог развоја. Наиме, већина SDG, логички, саткана је од пиларне мешавине, еколошких, економских и социјалних параметара. Ипак, еколошки сетови су готово континуирано скрајнути, те подређени квантитативним економским параметрима развоја. Парадигматичан је пример SDG број 11 (*одрживи градови и заједнице*), чији се укупни индекс састоји из четири параметра, од чега су чак три показатељи економског развоја, док се само један односи на еколошки аспект (Hickel, 2020). Ово значи да уколико одређена држава ради предано на економском и инфраструктурном развоју својих градова, без поштовања било каквих еколошких стандарда, она ће циљ 11 досегнути на нивоу $\frac{3}{4}$, односно целих 75%, што је пролазна оцена, али свакако да се такав развој не може подвести под – одржив.

Овде уједно долазимо до потенцијалног спајања одрживог развоја са једном од ноћних мора екологистичких стремљења – гринвошингом (*greenwashing*). Легитимно се може поставити питање да ли се одрживи развој интегрише са оним што је синоним маскирања профитно-развојних производа у зелено паковање. Постаје ли стуб еколошке одрживости само зелена амбалажа концепта одрживог развоја? Без претензија да дамо одговор на питање, оставићемо га на нивоу реторичког, те дати две суштинске констатације: 1) да је очита еколошка запостављеност унутар концепта одрживог развоја доказана у раду статистичко-емпиријски; 2) да актуелна трајекторија одрживог развоја не само да није екоцентрична, већ је јасно економски и антропоцентрично оријентисана (Vujić, 2022, str. 267–268).

Од раније су познате критике одрживог развоја попут тога да је реч о „досадном” концепту. Један од таквих је Лугаресијев став да се након неколико деценија интензивних међународних самита и континуираних напора дошло до „неподношљивог

умора од одрживог развоја” (Lugaresi, 2014, str. 196–209). Надић се надовезује ставом да је за пуне три деценије концепта одрживог развоја, као главне неолибералне еколошке парадигме, без адекватних резултата, дошло време за нешто друго, надасве ефикасније. Немали број је и оних који сматрају да је разлог неефикасности одрживог развоја у његовој нејасној структури, па чак и изостанку јединствене дефиниције појма, као и фрагментације у велики број сектора. Такође је све већи број оних који песимистички заступају идеју да одрживи развој не може направити помаке јер је „дошао прекасно” (Vujić, 2022, str. 268).

Уз уважавање свих наведених критика, примарни задатак овог рада био је да укаже на слабости одрживог развоја, али не ради прости критике, или као део тенденција да се од овог концепта одустане, већ напротив – да бар следећа фаза након 2030. године буде она која ће у правом смислу бити првенствено одржива, а тек секундарно развојна. Односно, да ће агенда одрживог развоја коначно бити коректив наше незасите материјалистичко-конзументистичке глади, коју увијамо у зелене украсне папире, зарад спокојства сопствене савести. У супротном, све док је одрживи развој као у периоду 1992–2022. више парадигма развоја него одрживости, материјала за критичку анализу овог концепта биће прегршт.

Marko M. Vujić¹
University of Belgrade, Faculty of Political Sciences
Belgrade (Serbia)

THREE DECADES OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT – EMERGENCE, DOMINATION, WEAKNESSES AND PERSPECTIVE²

(Translation *In Extenso*)

Abstract: The paper is aimed to perceive critically the three-decade concept of sustainable development at several levels, and, accordingly, it is divided into three parts. The first one is dedicated to the specific features of the emergence of this concept in the initial period 1983-1992 and the first developmental period 1992-2000. A special emphasis is laid on the theoretical distinction and domination of the concept of sustainable development in relation to the then existing forms, such as ecological modernization. The second part of the paper continues the identification of the developmental stages within the scope of the Millennium Goals 2000–2015, with a central critical focus on the achieved results. The third part of the paper covers the current stage of the Sustainable Development Goals (SDGs) envisaged for the period 2015–2030, and particularly points to the quantitative faults and inconsistencies in the methodology of evaluation, as well as measurement of the fulfilment of the goals themselves. The analytical apparatus points to qualitative and quantitative methods to the chronically faulty set of instruments of sustainable development due to which the ecological component as the first among the equal is derogated to the level of the least importance, which is contrary to the founding principles of this concept.

Keywords: ecology, the United Nations, sustainable development, Sustainable Development Goals

INTRODUCTORY REMARKS

Sustainable development, conceived, formalized and promoted at the UN conference in Rio de Janeiro in 1992, today, at the beginning of the third decade of the 21st century,

---

¹ marko.vujic@fpn.bg.ac.rs

² The paper uses parts of the research conducted for the purpose of the author's own (unpublished) doctoral dissertation: Marko M. Vujić, Environmental position in socio-political forms of the Western civilization development, presented on 14 July 2022 at the Faculty of Political Sciences in Belgrade.

represents, at least terminologically speaking, the only acceptable development not only of responsible national states, but also of their lower organizational levels – municipalities, districts, cities and provinces. The term “sustainable” has become part of indispensable political correctness, consideration towards what is defined as economic, infrastructural or any other progress that, at least partly, affects the environment and/or the society. This prefix as such represents an “umbrella” notion, exploited in all developmental forms that are defined as responsible. It is unimaginable to place an innovation, project or platform unless they are in line with the principles of sustainable development. It is for this reason that in the continuation the paper will provide a particular explication and positioning of sustainable development as a concept, at the performance level it has produced as a clear socio-economic form in its 30-year-long existence. Moreover, a special focus is placed on the faults in the evaluation of the results, i.e., the derogation of the ecological dimension of sustainable development.

DEVELOPMENT STAGES WITH AN EMPHASIS ON THE INITIAL PERIOD AND THE THEORETICAL FRAMEWORK

For the purpose of the systematic movement through the overall analytical process, within three decades of the sustainable development concept we may relatively clearly identify three development stages and one pre-stage in structural and chronological terms:

- Pre-stage (1983-1992) represents a period of the articulation of the need to form a concept that will integrate the economic, ecological and social sectors in a synchronized and complementary manner;
- (1992–2000) The stage of making sustainable development known at the UN Conference in Rio de Janeiro and the systematization of the requirements that would clearly make an agenda of this concept;
- (2000–2015) The stage of specific tasks within the Millennium Goals presented in the UN Millennium Declaration from 2000;
- (2015–2030) The current stage of the Sustainable Development Goals with the implementation deadline until 2030.

Before the institutionalization of sustainable development itself in 1992, its first mention dates back nine years earlier, or to 1983, when the General Assembly of the United Nations established the World Commission on Environment and Development (WCED). It “explored the causes of the environmental degradation, attempting to understand interrelations between social justice, economic growth and ecological problems, and thus developed political solutions that integrate all three fields” (Britannica, 2021)³. Also formalized in this manner, the *economic, social and ecological* dimensions became three unchangeable pillars of the sustainability concept.⁴ The leader of the above-mentioned body was the Prime

---

³ <https://www.britannica.com/topic/Brundtland-Report> (accessed on 7 July 2021)

⁴ Since 2010, there have been visible aspirations of certain circles in the UN to incorporate culture as the fourth pillar field. Namely, at the 2010 World Congress of the UCLG, a document was published that integrates this field into the core of the concept of sustainable development. However, the concept still exists mainly in three establishment fields – economy, ecology and the society (Vujić, 2022, p. 259).

Minister of Norway at the time, Gro Harlem Brundtland. The Commission was named after her, although informally, but it has remained known as the Brundtland Commission. After years-long efforts to build a uniform concept of resolving socio-economic-ecological problems, in 1987, the Brundtland Commission published an important report that is still quite influential today, entitled “Our Common Future”, which will remain remembered as a document which mentioned and defined the term “sustainable development” for the first time (Elliot, 2006, p. 7).

Deriving from that report, sustainable development can most easily be explained as “the development that meets the needs of the present generations without compromising the ability of future generations to meet their own needs” (WCED, 1987, p. 41). However, if there is an aspiration to present a broader, more comprehensive and wider-ranging definition, it is necessary to start from the construct that sustainable development implies “the development that enables the improvement of technical-technological basis of work, increase in social wealth and people’s well-being while simultaneously preserving the environment for the survival of the present and future generations” (Marković, 2015, p. 466). Built on three pillars – ecological, economic and social – “sustainable development can be defined differently within economic sciences, culturology, sociology, political science, social politics, and even social ecology. Nevertheless, since it creates certain theoretical confusion, in defining sustainable development there was an attempt to avoid particularities and specific features of each of these special developments” (Nadić, 2012, p. 166). Accordingly, the first mentioned definition, although simplified, reflects most essentially the basic idea of this concept.

The main event establishing the idea of sustainable development as a dominant vision of planetary survival and future was the United Nations Conference on Environment and Sustainable Development, held in Rio de Janeiro in June 1992 (UN, 2021). Until that moment, it had been the most global summit dedicated to environmental protection. The Conference, informally called the “Earth Summit”, was of an absolutely multidimensional, pioneering character. Specifically, during the Conference, *inter alia*, two important documents were adopted: the *UN Declaration of Environment and Sustainable Development*, which contained 27 basic principles of environmental protection that should be included in their national legislations and applied by the member states, and *Agenda 21* – a global action plan of sustainable development for the 21st century (Milenković, 2006, pp. 32-33).

Both document of crucial significance for the positioning of the idea of sustainable development as a future matrix of prosperity with a greener character, at the very beginning manifested faults that will accompany this concept to date. “Namely, the very notion of ‘development’ incorporated in it itself a clear tendency of the leaders of all the countries at the Rio Summit, that economic growth is not abandoned, and that the increase in national and global GDP remains an inviolable goal to strive for. The prefix ‘sustainable’ represents a greener, socially more responsible or only corrective manner within the already existing economic matrix of the neoliberal order” (Vujić, 2022, p. 260). Another aspect of the above-mentioned fault, which will not be elaborated here since it has been mentioned in innumerable papers, is the optional application of the largest number of recommendations from the broader corpus of sustainable development, and event its more concrete forms – strategies. However, before we begin analyzing and criticizing the current moment of this concept, we will list the specific features of other stages of sustainable development.

At the theoretical level, mid-1990s were marked by the clash of two environmentalist executive models in which sustainable development is opposed to the already existing model of ecological modernization that underwent its development as early as the middle of the previous decade. However, the broader matrix of sustainable development rapidly “swallowed” ecological modernization and reduced it, in the opinion of many authors, to its executive form. Blowers emphasizes that the overlapping of ecological modernization and sustainable development at the conceptual level is unambiguous, but at the same time, in the best case, ecological modernization is a rather “weak” expression of the sustainable development concept (Blowers, 1998, pp. 245-246). Langhelle does not start from the idea of identifying these two concepts, but presupposes one to the other, advocating the opinion that “ecological modernization should be seen as a necessary, but not as a sufficient condition for the achievement of sustainable development” (Langhelle, 2000, p. 318). At the implementational level, Dryzek sees ecological modernization as more suitable than sustainable development, particularly in the more developed countries. In fact, he points out that ecological modernization is “a more attractive concept to policy creators and inhabitants of prosperous industrialized countries, who are faced with fewer difficult challenges”, while having in mind minor economic and social difficulties (Dryzek, 2005, pp. 172-173). Also importantly, in the case study of the Kingdom of Sweden, in the comparative analysis of these two forms, Fudge and Rowe, similarly to Langhelle, conclude that the framework of ecological modernization is the one that will lead exactly to sustainable development (Fudge & Janet Rowe, 2001). Susan Baker, Professor Emeritus at the University in Cardiff, in her critical work regarding the neglect of ecological modernization, points out that the European union has clearly declared its commitment to the Sustainable Development Goals (SDG), while leaving ecological modernization the position of a merely symbolic policy (Baker, 2007, pp. 297-300). In conclusion, Dias, Seixas and Lobner also emphasize the increasingly frequent perception of ecological modernization in its practical “weak” form, as a mechanism of the more dominant concept of sustainable development within the EU policy (Dias, Seixas & Lobner, 2020, p. 274). Sustainable development has indisputably positioned itself, not only practically, but also, as we clearly see, theoretically, as a central developmental structure since mid-1990s to date.

In the period since the Rio Conference in 1992 until now, no plan, strategy or any document of international intentions has been promoted that has not been based on the principles of sustainable development or at least aligned with them. The first relatively clearly configured set of sustainable development goals dates back to 1996, resulting from the OECD report entitled *Shaping the 21st Century*. The goals were named “International Development Goals” and they essentially represent the implementation of sustainable development within three initial fields: “economic well-being, social development and environmental sustainability” (OECD, 1996a, pp. 7-8). The insight into this report indicates clear reliance of the UN on sustainable development within sectoral interventions: “In the environmental sphere, the current implementation of national strategies for sustainable development is necessary in all countries by 2005, so as to ensure that current trends in the loss of environmental resources are effectively reversed at both global and national levels by 2015” (OECD, 1996a, p. 2).

SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN THE 21ST CENTURY (2000–2015) – MILLENNIUM GOALS AND WEAKNESSES OF EVALUATION

The above-mentioned international development goals constituted only an introduction to what the United Nations formulated in their further elaboration of sustainable development. The 2000 Millennium Summit in New York marked the beginning of the second stage in the development of the concept of sustainable development. Specifically, within the Millennium Declaration, the so-called *Millennium Development Goals* were presented, divided into 8 fields in which intervention is desired (Vujić, 2022, p. 262):

1. Eradication of extreme poverty and hunger
2. Achievement of universal primary education
3. Promotion of gender equality
4. Reduction of child mortality
5. Improvement of maternal health
6. Combatting HIV/AIDS, malaria and other diseases
7. Insurance of environmental sustainability
8. A global partnership for development (UN, 2000, p. 1)

The international consensus about the goals was absolute, and they were supported by the signatures of 189 countries worldwide, while their full implementation was planned for 2015, followed by the promotion of a new set of the UN goals – SDGs. However, before we begin the analysis of the current goals of the international community within the sustainable development concept, we will look at several paradigmatic faults and weaknesses of the Millennium Goals.

In other words, for this part of the paper it is extremely important to emphasize the asymmetry of the *Millennium Declaration* itself, i.e., Section IV “Protecting our common environment”, in relation to the concrete millennium goals, and Section VII “Ensuring environmental sustainability”. A detailed analysis will make clear that the action document, or the goals themselves, did not incorporate the largest part of what is specified in the environmental section of the Declaration. In that section, the Declaration included intentions such as ensuring the realization of the Kyoto Protocol, protection and expansion of the global forest fund, the reduction of the desertification process and droughts, as well as the reduction of greenhouse gas emissions (General Assembly UN, 2000, p. 6). On the other hand, there are no such tendencies in the document itself about the goals to be achieved, particularly not in the percentage of the planned efficiency, such as those within other sections. This is further supported by the official UN report (UN, 2015, p. 8) about the realization of the goals from 2015, which indicates that five out of seven results achieved in the environmental field concern only waters and sewerage. It is a definitely too modest and too narrow performance in relation to the broadly targeted environmental fields from the Declaration itself (Vujić, 2022, p. 264).

At the same time, within other fields, the achieved results, such as the one from Section I, that the proportion of people whose income is less than 1.25 dollars a day should be halved, are primarily the merit of the People’s Republic of China that, paradoxically, did

not even apply these goals.⁵ Accordingly, it is disputable whether that goal may be considered a really and legitimately achieved millennium goal.

The methodology of measuring individual “realized” goals was also disputable, particularly of those from Section VI, because the general attitude after a large number of studies, such as the one by Attaran, is that the data were collected from the countries that are most affected by malaria, HIV, tuberculosis, i.e., from the countries whose health-care-information systems are not reliable (Vujić, 2022). In his study, Attaran stresses that “not even the most fundamental life indicators, such as the number of the born and the dead, were not directly registered in the poorest countries. During this decade, only one African country (Mauritius) registers those data according to the UN standards” (Attaran, 2005, p. 955). Attaran then concludes as follows: “Without realisable systems of elementary monitoring, even the existence of the register of the born or the dead, the data about medical circumstances of birth or death are, of course – unreliable” (Attaran, 2005, pp. 955-966).

The above-mentioned formally achieved millennium goals are also characterized by their general uneven territorial efficiency. The example of China’s share in the reduction of poverty, whereas China did not even use these goals, is only a conspicuous fact. While many others contribute to this suspicion, for example the fact that poverty has increased both in Sub-Saharan Africa and in North Africa.

Furthermore, a significant and extensive study about achieving the millennium goals in Yemen and India established the following:

“Both countries must work hard to achieve a better and sustainable level of development (...) Regarding the three major sustainable development dimensions, in Economic dimension it is observed that Yemen and India are both still suffering from poverty and are in desperate need of effective policies to eradicate it or at least reduce the extreme poverty. Moreover, both countries still have critical social and environmental problems” (Mohammed, Al-Sharafi & Nishikant, 2019, pp. 117-121).

In addition, this study points to the fact that in almost 80% of the millennium goals there was a failure at the level of Yemen and India.

In the end, the data not published by the final UN report on the Millennium goals are imply that in the countries affected by conflicts, the percentage of children outside formal educational institutions – schools, increased from 30% in 1999 to as many as 36% in 2012 (Gribbs, 2015). What is even more important for the environmental discourse, during the implementation period of the Millennium Goals, the global emission of CO₂ increased from Index 25 in 2000 by almost 50%, i.e., to Index 35.5 in the final year of 2015.

As it was emphasized in 2015, after the Millennium sustainability goals, and going towards COP21, as a special introduction for the “key” climate summit in Paris, the UN Summit on Sustainable Development was held in New York in September 2015. On that occasion, the General Assembly of the UN adopted the 2030 Agenda of Sustainable Development, which constitutes the current “road map” towards the transformative future. This document celebrating the 70th anniversary of the establishment of the United

---

⁵ <https://www.economist.com/international/2013/09/21/growth-or-safety-net> accessed on 27 September .2022

Nations integrated many above-listed documents, such as the *Rio Declaration on Sustainable Development, Agenda 21*, as well as the further elaboration of the Millennium Goals from the period 2000–2015. When presenting the SDGs, the United Nations and their specialized agency for development (UNDP), announced the following in the briefest form: “These 17 goals (SDGs) are based on the success of the millennium development goals, but they also include new priority fields such as climate change” (UNDP, 2021).

Namely, the document contains 17 defined goals and integrates all three pillar dimensions of sustainable development: environmental protection, economic growth and social inclusion. Individual specific goals are:

“1) No poverty; 2) Zero hunger; 3) Good health and well-being; 4) Quality education; 5) Gender equality; 6) Clean water and sanitation; 7) Affordable and clean energy; 8) Decent work and economic growth; 9) Industry, innovation and infrastructure; 10) Reduced inequality; 11) Sustainable cities and communities; 12) Responsible consumption and production; 13) Climate Action; 14) Life below water; 15) Life on land; 16) Peace, justice and strong institutions; and 17) Partnership for the goals” (General Assembly of the UN, 2015, p. 14).

It may be clearly observed that SDGs from 11 to 15 are environmental sectors in the implementation of the latest version of sustainable development.

Although not directly, the United Nations implicitly admitted the deficiency of the methodology, preparation and data collection regarding the progress by each goal individually from the period of the previous Millennium Goals (2000–2015). In compliance with that and with the aspiration to prevent the credibility of the SDG performance being disturbed by independent experts, in 2017 the UN published the *Resolution* that specifies the aspects and methodology of data collection and evaluation (IAEG-SDGs). What leaves room for potential criticism after merely browsing through the document is the inconsistency of the realization dates of the sectoral and sub-sectoral goals. Some of them are planned for a short 5-year period, while others should be realized by 2030, which would not be problematic in itself if a large number of goals actually did not have a specific implementation year, or a year for goal achievement (Vujić, 2022, p. 265).

Furthermore, not a negligible number of authors find that the concept is too modest in comparison to the fact that the central threat to the survival of humanity and the greatest global ecological crisis – climate change – is contained directly only in one goal (Goal 13. *Climate Action*).

THE ACTUAL OVERVIEW AND METHODOLOGY OF MEASURING THE RESULTS OF THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS (SDGS)

Indisputably one of the most important contemporary authorities of world economics, as well as one of the greatest advocates of sustainable development, Jeffrey Sachs, conceived the methodological framework according to which all world countries are ranked regarding the achievement of 17 Sustainable Development Goals. On the scale from 1 to 100, as it

was relatively expected, Finland has Index 86.5, while Slovenia has Index 79.9, Croatia is in the 23rd place with 78.8, and Serbia is in the 35th place with Index 75.9. Among the first 60 out of 163 countries, the world countries in which measurement is performed includes Bosnia and Herzegovina as well as North Macedonia.⁶

This, on one hand, may point to unexpected commitment of former Yugoslavia countries to the achievement of the Sustainable Development Goals, but it seems rather unlikely. What is more realistic is that environmental indicators obviously do not have any important space, or value in the total index, since Serbia, Bosnia and Herzegovina, and North Macedonia only from their thermal plants the concentration of SO₂ (sulphur-dioxide) that is 2,5 times higher than the one emitted by all EU member states collectively.⁷ The largest share is of the Republic of Serbia, whose emission is proportional to all the EU member states together, but, despite it, according to the current index of compliance of the Sustainable Development Goals, Serbia is in the 15th place, which is inversely proportional to its environmental responsibility.⁸

In order to avoid the impression of autochauvinism when indicating to the inconsistencies of the evaluation of the Sustainable Development Goals, we will point to even more blatant examples of disproportion of environmental threats with the achievement of the goals themselves. It is enough to mention the Republic of Poland, which is the largest emitter of pollutant particles from the energy system among all EU member states, but, despite this, with index 80.5, it holds the 12th place among the most responsible countries on the planet when it comes to the achievement of the Sustainable Development Goals.

Moreover, in order to point to the chronic weakness of the measurement methodology in the fulfilment of the Sustainable Development Goals, we will perform another evidential procedure. Namely, one of the most relevant methods for establishing environmental invasiveness of a country at the planetary level is determining the index of its environmental footprint. The environmental footprint, in simple terms, is based on the use of natural resources of the entire planet per capita of one country, and the whole picture is obtained in correlation with the biocapacity of that country.⁹

According to the above-mentioned fulfilment index of the Sustainable Development Goals, in the middle of 2022, Germany and Switzerland were among seven most responsible countries, which does not raise any suspicion about their positions without any deeper analysis. However, if we mention the data that, according to all relevant bodies in charge of measuring the environmental footprint, both countries are among the most invasive

---

⁶ <https://dashboards.sdindex.org/rankings> (accessed on 15 September 2022)

⁷ <https://balkangreenenergynews.com/rs/termoelektrane-na-zapadnom-balkanu-emituju-25-puta-vise-sumpor-dioksida-nego-one-u-eu/> (accessed on 2 September 2022)

⁸ According to the reports of the World Health Organization (WHO), in Serbia more than 6,000 people die annually from the consequences of polluted air. <https://www.politika.rs/sr/clanak/444090/Godisnje-6-000-ljudi-umre-od-zagadenja-vazduha> (accessed on 3 June 2022)

⁹ “Biocapacity implies biologically productive areas necessary for crops, pastures, settled regions, fishing and forest regions. This also implies the forest areas needed to absorb the emissions of carbon-dioxide not absorbed by the ocean. Biocapacity and environmental footprint are expressed with a common unit that is called global hectare (gha) – the surface area in hectares, necessary for satisfying living needs of each individual.” <https://nationalgeographic.rs/istorija-i-kultura/arheologija/a17244/znae-li-sta-je-ekoloski-otisak.html> (accessed on 13 June 2022)

ones, the hypothesis is further supported about the obvious irrelevance of environmental parameters in the total Sustainable Development Index.

Precisely speaking, according to the available data, Germany's environmental footprint per capita ranges from 4.7¹⁰ to 5.3¹¹ (gha), and its biocapacity ranges from 1.5 to 2.2 (gha). This means that the Federal Republic of Germany uses from 2-5 to 3 times more natural resources per capita than its own capacity as the country is.

An example of the ecologically exemplary student, Switzerland, also supports the above-mentioned; the measured biocapacity of this Alpine country ranges from 1.0¹² to 1.02¹³ (gha), while its environmental footprint invasiveness is between 4 and 5 times higher, ranging from 4.35¹⁴ to 4.47¹⁵ (gha).

Finally, it is important to point out the example of Belgium. According to the stated and most respectable SDGs fulfilment scale, Belgium has a high ranking despite its environmental footprint per capita, which ranges from 6.6¹⁶ to 7.4¹⁷ (gha), while its biocapacity is 0.8 and 1.2 (gha) per capita. In fact, even more drastically than Germany and Switzerland, Belgium's consumption of the world's natural resources per capita is 7 times higher than its natural capacity (biocapacity).

In the continuation of this segment of the paper, in order to contribute further to pointing to the weaknesses of SDGs, we will present the current analytical overview of all environmental goals within SDGs, from No. 11 to No. 15.

Goal 11. Sustainable cities and communities

Indicator 11.1 (until 2030 ensure that everyone has access to adequate, safe and accessible housing and basic services, improve informal settlements) is currently far from being achieved since between 2014 and 2018, part of urban population living in informal settlements throughout the world went up from 23% to 24%, which means that currently there is more than a billion inhabitants of informal settlements (UN, 2021, p. 48). Therefore, instead of improving and/or upgrading infrastructural, sanitary and health conditions of

¹⁰ <https://data.footprintnetwork.org/#/countryTrends?cn=5001&type=BCpc,EFCpc> (accessed on 15 June 2022)

¹¹ <https://worldpopulationreview.com/country-rankings/ecological-footprint-by-country> (accessed on 15 May 2022)

¹² <https://data.footprintnetwork.org/#/countryTrends?type=BCpc,EFCpc&cn=211> (accessed on 15 May 2022)

¹³ <https://worldpopulationreview.com/country-rankings/ecological-footprint-by-country> (accessed on 15 May 2022)

¹⁴ <https://data.footprintnetwork.org/#/countryTrends?type=BCpc,EFCpc&cn=211> (accessed on 15 May 2022)

¹⁵ <https://worldpopulationreview.com/country-rankings/ecological-footprint-by-country> (accessed on 15 May 2022)

¹⁶ <https://data.footprintnetwork.org/#/countryTrends?cn=5001&type=BCpc,EFCpc> (accessed on 17 May 2022)

¹⁷ <https://worldpopulationreview.com/country-rankings/ecological-footprint-by-country> (accessed on 17 May 2022)

living in them and, finally, reducing the number of such settlements, they, on the contrary, tend to spread, with an increasing number of people living in them.

Furthermore, the current coronavirus pandemic has also led to an increase in the number of inhabitants in informal settlements, and that number, unless overall action is undertaken at all levels, will continue to rise in the most developed countries (UN, 2021, pp. 48-49). All in all, during the pandemic, the cities were epicentres of infection, which completely revealed their unreadiness to come to grips with this and similar disasters, which speaks volumes about how far the cities and human settlements are from being safe, resilient and sustainable.

Goal 12. Responsible consumption and production

Three facts will be enough to sufficiently illustrate the efficiency of Goal 12. Namely, about 14 percent of the overall amount of produced food in the world is lost along the supply chain before the retail level; throughout the world, every minute a million plastic bottles for beverages are bought; the global material footprint increased by 70 percent between 2000 and 2017 (UN, 2021, p. 50). These three highlighted facts show how far the world is from achieving this goal, since the above-mentioned is everything except responsible consumption and production. Moreover, if we add the fact that in 2019 the world produced 53.6 million metric tons of electronic waste, which is an increase of more than 20% as compared to 2014, the picture becomes much clearer. That actually means that each person is responsible for the production of about 7.3 kilograms of waste in 2019, out of which only 1.7 kilograms of such waste was treated in an environmental manner. This trend of waste production is expected to rise by about 0,6 kilograms per year and to reach the level of 9 kilograms per capita until 2030 (UN, 2021, p. 51). These are definitely not sustainable patterns of consumption and production that are strived for.

Goal 13. Climate Action

During the 2020 pandemic, the concentrations of greenhouse gases continued to rise, and that year was one of the three warmest years in recorded history, with the average global temperature by about 1.2 degrees Celsius higher as compared to the level in the period from 1850 to 1900. Therefore, the world has remained completely off the track regarding the achievement of the goals of the 2015 Paris Agreement. Although 2020 was characterized by substantial reduction of human activities due to mass lockdowns, and thus to the reduction in the emission of harmful gases, until December 2020 the emissions reached their usual level, and there was also an increase of 2 percent as compared to the same month in 2019 (UN, 2021, p. 52).

Therefore, the trends are such that the emissions of CO₂ and other greenhouse gases will continue to rise in the future unless radical measures are undertaken towards the achievement of carbon neutrality. At the moment, particularly in the light of the ongoing energy crisis, when the world has proved to be vulnerable without basic fossil energy sources, such direction will be clearly difficult to take in the near future. Simply speaking, there is still no adequate alternative to fossil fuels that might provide countries with ensure energy stability.

According to the report about the achievement of the Sustainable Development Goals from 2021, “regardless of the global pandemic, the countries are improving climate action with the focus on adaptation” (UN, 2021, p. 53). Namely, it is stated that the countries are making their nationally determined contributions representing the central part of the Paris Agreement, which is nothing but combat plans of each country respectively against climate change and the announcement of national plans of adaptation to climate change. It may be true because the documents are submitted to the UNFCCC Secretariat, but the process of their implementation and realization in real time is slow and inefficient.

Furthermore, the above-mentioned report states that financial funds provided by the developed countries to the developing ones for the purpose of combating climate change are increasingly higher. However, one of the main goals of the Paris Agreement and an important indicator of Goal No. 13 – to provide the total of \$100 billion per year until 2020 – was not achieved.

Goal 14. Life below water

Increasing emissions of CO₂, which continue to rise from year to year, cause the warming of the oceans, contribute to ocean acidification and deoxygenation, thus threatening marine ecosystems and people economically dependent on them. This empirically and scientifically confirmed fact is contrary to the first three indicators, particularly when taking into account the unprecedented level of the world’s sea pollution caused by plastic and other waste. Acidification has not been reduced and marine pollution has not been either prevented or substantially reduced; in addition, coastal and marine ecosystems have not been protected either. On the contrary, just the opposite is happening. Moreover, as stated in the report, “unreported and unregulated fishing exhausts fish funds, one third of which has already been overexploited” (UN, 2021, p. 54). It directly collides with the fourth indicator that should effectively regulate fish exploitation and end excessive fishing until 2020. The fifth indicator (to protect minimum 10 percent of coastal and marine areas until 2020) was not completely achieved. Only 7.74 percent of the areas have been protected (UN, 2021, p. 54).

Goal 15. Life on land

This is the goal whose fulfilment was not considered seriously in advance due to its complexity and the tasks that were too ambitious for the time we live in.

The following two sentences from the above-mentioned report illustrate perfectly the scale of the failure to achieve this goal: “Human activities are causing biodiversity to decline faster than at any other time in human history. The world has fallen short on its 2020 targets to halt biodiversity loss” (UN, 2021, p. 56). Thus, we are in the situation where more than one quarter of the species from the Red List of the International Union for Conservation of Nature (IUCN) is threatened with extinction (UN, 2021, p. 56). Equally dramatic are the data about the forest loss at the global level – the share of forest areas has declined from 31.9 of the total world surface area in 2000 to 31.2 percent in 2020, which means that it is a net loss of almost 100 million hectares (UN, 2021, p. 57).

Taking into account all the indicators of this goal, we may say that it was not achieved until 2020 almost on the whole, just as it will not be achieved until 2030 either. In reality, almost everything occurs that is contrary to the planned, while this is also supported by the above-listed data (the manifestations of which can be seen with the naked eye).

FINAL CONSIDERATIONS

From the above-mentioned, after the consideration of the final results of the current SDG stage of sustainable development in 2030 (as the final year for their realization), there will undoubtedly be a large number of debates, disputes and definitely increasing criticism in comparison to the previous set of goals, i.e., the Millennium Development Goals. Criticism mainly refers to favouring the developed countries in the achievement of this index, presenting them as “exemplary students”. However, those exemplary students have decades-long established practice of exporting their dirty technology to underdeveloped countries, which contributes to the impression of responsibility inside their own boundaries, but at the same time they prevent the importing countries to reorient their own development towards sustainability. This is particularly important considering that the economic element is a priority in the material poverty of those countries, and it is a primary motive for accepting such technologies (Vujić, 2022, p. 266).

An additional level of weakness leads to observing and presenting an even broader problem within the environmental dimension of the last stage of sustainable development. Namely, from the example of South-European countries it is clearly seen that the environmental aspect of sustainable development is not sufficiently valued by high indexes, not even in the countries that almost do not control their harmful emissions.

Apart from the above-listed examples, in the final stage we will point out that the stated weaknesses may also be detected within the evaluation structure of the Sustainable Development Goals. In fact, the majority of the SDGs is logically made of the pillar combination of ecological, economic and social parameters. Nevertheless, ecological sets are almost continuously neglected and subordinated to the quantitative economic parameters of development. A paradigmatic example is SDG No. 11 (*Sustainable cities and communities*), whose total index consists of four parameters, as many as three of which are indicators of economic growth, while only one refers to the ecological aspect (Hickel, 2020). This means that, if a specific country works hard on the economic and infrastructural development of its cities, not respecting any ecological standards, it will achieve Goal 11 at the level of $\frac{3}{4}$, or as many as 75%, which is the pass grade, but such development can definitely not be categorized as sustainable.

Here we also come to the potential merging of sustainable development with one of the nightmares of ecologist aspirations – greenwashing. It is legitimate to pose a question as to whether sustainable development is integrated with what is a synonym for masking the profit-developing products in green packaging. Is only green packaging of the sustainable development concept becoming a pillar of sustainability? Without claiming to be able to answer this question, we will leave it at the rhetoric level and make two essential statements: 1) that there is obvious ecological neglect within the sustainable development concept, proved statistically and empirically in this paper; 2) that the current trajectory of

sustainable development is not only ecocentric, but clearly economically and anthropocentrically oriented (Vujić, 2022, pp. 267-268).

There was criticism of sustainable development in the past, for example that it was a “boring” concept. Such criticism includes Lugaresi’s attitude that, after several decades of intensive international summits and continued efforts, there was the “unbearable tiredness of sustainable development” (Lugaresi, 2014, pp. 196-209). Nadić goes on to express an opinion that during three decades of the sustainable development concept, as the main neoliberal ecological paradigm, without adequate results, the time has come for something else, chiefly more efficient. There is a large number of those who think that the reason of inefficiency of sustainable development is its unclear structure, and even the absence of a uniform definition of the concept, as well as the fragmentation into a large number of sectors. In addition, there is an increasing number of those who pessimistically advocate the idea that sustainable development cannot make progress because it “arrived too late” (Vujić, 2022, p. 268).

While taking into account all the above-mentioned criticism, the primary task of this paper was to point to the weaknesses of sustainable development, but not for mere criticism or as part of the tendencies towards giving up this concept, but, on the contrary – that at least the next stage after 2030 is the one that will be primarily sustainable in the true meaning of the word, and then secondarily developmental. Namely, the sustainable development agenda will finally be a corrective of our insatiable materialistic-consumerist hunger, which we wrap in green decorative paper for the sake of easing our own conscience. Oppositely, as long as sustainable development, just as in the period 1992-2022, is more a paradigm of development than of sustainability, there will be plenty of material for the critical analysis of this concept.

REFERENCES / ЛИТЕРАТУРА:

- Attaran, A. (2005). An Immeasurable Crisis? A Criticism of the Millennium Development Goals and Why They Cannot Be Measured. *PLoS Medicine*, 2(10): e318. DOI: [10.1371/journal.pmed.0020318](https://doi.org/10.1371/journal.pmed.0020318)
- Baker, S. (2007). Sustainable development as symbolic commitment: Declaratory politics and the seductive appeal of ecological modernisation in the European Union. *Environmental Politics* 16 (2), 297-317. <https://doi.org/10.1080/09644010701211874>
- Blowers, A. (1998). Power, participation and partnership. In: P. Glasbergen (Ed.) *Co-operative Environmental Governance: Public – Private Agreements as a Policy Strategy*, Kluwer Academic Publishers
- Dias, C., Seixas, P. & Lobner, N. (2020). Sustainable Development and Ecological Modernization: Boundary Discourses between “Strong” and “Weak” Approaches, *Journal of Sustainable Development* 13 (4), 268-278. DOI:[10.5539/jsd.v13n4p268](https://doi.org/10.5539/jsd.v13n4p268)
- Dryzek, S. J. (2005). *The Politics of the Earth: Environmental Discourses*. London: Oxford University Press.
- Elliott, A. J. (2006). *An Introduction to Sustainable Development*, 3rd edition. London: Routledge

- Fudge, C & Rowe, J. (2001). Ecological Modernisation as a Framework for Sustainable Development: A Case Study in Sweden. *Environment and Planning* 33(9), 1527–1546. <https://doi.org/10.1068/a33153>
- General Assembly of the UN. (2000). *United Nations Millennium Declaration*, UN, New York, resolution 55/2. Available at https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_55_2.pdf
- General Assembly of the UN. (2015) *Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development*, United Nations, New York. Available at: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N15/291/89/PDF/N1529189.pdf?OpenElement>
- Gibbs, D. (2015). *MDG Failure, Borgen Project*. Available at <https://borgenproject.org/mdg-failures/>
- Hickel, J. (2020). The World's Sustainable Development Goals Aren't Sustainable. *Foreign policy*, September.
- IAEG – SDGs. (2017). *Global indicator framework for the Sustainable Development Goals and targets of the 2030 Agenda for Sustainable Development*, New York Available at https://unstats.un.org/sdgs/indicators/Global%20Indicator%20Framework%20after%202021%20refinement_Eng.pdf
- Langhelle, O. (2000). Why ecological modernization and sustainable development should not be conflated. *Journal of Environmental Policy & Planning* 2 (4), 303-322. <https://doi.org/10.1080/714038563>
- Lugaresi, N. (2014). The Unbearable Tiredness of Sustainable Development. In: Robert Percival, et al. *Global Environmental Law at a Crossroads*. Edward Elgar Publishing
- Marković, D. Ž. (2015). *Social Ecology*, 6th edition, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva. [In Serbian]
- Milenković, D. (2006). *Environmental protection law: With elements of Introduction to law*. Beograd: Viša politehnička škola. [In Serbian]
- Mohammed, A. Al-Sharafi & Nishikant, C. (2019). “Millennium Development Goals (MDGs) The Achievement and Failure: A Comparative Presentation Between Yemen and India in the Light of the Development Sectors’ Indicators, *Social Sci Journal*, Punjab, Vol 5.
- Nadić, D. (2012). *Essays from political ecology*. Beograd: Čigoja [In Serbian]
- OECD. (1996). Development Assistance Committee, *Shaping the 21st Century: The Contribution of Development Co-operation*. Paris. Available at <https://www.oecd.org/dac/2508761.pdf>
- UN. (2000). *Millennium goals document*, New York. Available at <https://www.ndi.org/sites/default/files/Handout%207%20-%20Millennium%20Development%20Goals.pdf>
- UN. (2015). *The Millennium Development Goals Report*, United Nations, New York. Available at: [https://www.un.org/millenniumgoals/2015_MDG_Report/pdf/MDG%202015%20rev%20\(July%201\).pdf](https://www.un.org/millenniumgoals/2015_MDG_Report/pdf/MDG%202015%20rev%20(July%201).pdf)
- UN. (2021). *The Sustainable Development Goals Report 2021*, New York. Available at <https://unstats.un.org/sdgs/report/2021/The-Sustainable-Development-Goals-Report-2021.pdf>
- UNDP. (2021) *Sustainable Development Goals*. Serbia. Available at <https://www.undp.org/sr/serbia/ciljevi-odr%C5%BEivog-razvoja>

- Vujić, M. (2022). *Environmental position in socio-political forms of the Western civilization development* (doctoral dissertation). Beograd, Fakultet političkih nauka. Available at <https://nardus.mpn.gov.rs/handle/123456789/20822> [In Serbian]
- WCED. (1987). Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future. New York. <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5987our-common-future.pdf>

INTERNET SOURCES / ИНТЕРНЕТ ИЗВОРИ

www.nationalgeographic.rs
www.worldpopulationreview.com
www.balkangreenenergynews.com
www.borgenproject.org
www.britannica.comwww.carbonbrief.org
www.dashboards.sdgindex.org
www.data.footprintnetwork.org
www.economist.com
www.politika.rs
www.statista.com
www.un.org